

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIX (3/2018)

nadesłany: 29.11.2018 r. – przyjęty: 19.01.2019 r.

Arkadiusz KAMIŃSKI*

Rola rodziny w procesie resocjalizacji podopiecznych placówek dla nieletnich

Family as an agent in the in the process of the resocialization
of adolescents in youth educational centres

Streszczenie

Cel: Celem artykułu jest określenie roli rodziców (opiekunów) w procesie resocjalizacji młodzieży umieszczonej w ośrodkach wychowawczych, którą powinni oni wspierać w oddziaływaniach opiekuńczo-wychowawczych i terapeutycznych, prowadzonych w placówkach oraz poza nimi.

Metoda: W postępowaniu badawczym dokonano pogłębionej analizy dokumentów zgromadzonych na terenie trzech wybranych młodzieżowych ośrodków wychowawczych (programów profilaktyczno-wychowawczych, statutów, dokumentacji pedagogicznej, protokołów z zebrań oraz spotkań z rodzicami). Badania wzbogacono wywiadami z pracownikami bezpośrednio zajmującymi się współpracą z rodzicami podopiecznych – wychowawcami, nauczycielami, pedagogami i psychologami oraz z dyrektorami placówek, którzy powinni koordynować działania wychowawcze na terenie podległych im instytucji.

Wyniki: Z przeprowadzonych badań wynika, że w zdecydowanej większości rodziny nie uczestniczą aktywnie w procesie resocjalizacji dzieci, które przeby-

* e-mail: arkadiusz.kaminski@uwr.edu.pl

Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski, ul. Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska. ORCID: 0000-0003-0042-5968

wają w ośrodkach wychowawczych. Brak zaangażowania najbliższych w terapię wychowanka – od momentu przyjęcia go do placówki aż do czasu jego usamodzielnienia – nie pozwala należycie realizować poszczególnych etapów zaplanowanej z nim pracy.

Wnioski: Wdrażany wobec podopiecznych młodzieżowych ośrodków wychowawczych proces resocjalizacji w znacznym stopniu był ograniczony z uwagi na niski stopień uczestniczenia w nim rodziców (opiekunów). Aktywizacja rodzin do współpracy wydaje się jednym z kluczowych problemów, który utrudnia skuteczność działań wychowawczych w tych instytucjach.

Słowa kluczowe: młodzieżowe ośrodki wychowawcze, nieletni, rola rodziców, resocjalizacja

Abstract

The aim: The paper tackles the problem of defining the role of parents (social custodians) in the process of resocialization of adolescents in youth educational centres. It is understood that parents (social custodians) ought to work in collaboration with youth educational centres' staff to improve the outcomes of correctional counseling and treatment.

Method: The findings presented in the article rest on quantitative and qualitative research in three youth educational centres. The author provides in-depth analysis of preventive programs and pedagogical documentation, including parent-staff meeting protocols, enhanced by interviews with the directors supervising facility-based correctional treatment in given youth educational centres.

Results: The results obtained indicate there is very little family involvement in the resocialization process of the adolescents in youth educational centres. This lack of involvement ultimately affects the development and success of the on-going therapeutic process.

Conclusions: Efficiency of the resocialization process is substantially limited due to a lack of sufficient parental involvement in this process. Thus, engaging families into collaboration with youth educational centres' staff remains a serious challenge.

Keywords: youth educational centres, adolescents, parents' role, resocialization

Wprowadzenie

Wśród całej rzeszy dzieci i młodzieży wychowywanej w środowisku naturalnym funkcjonuje w Polsce grupa ponad 10 tysięcy podopiecznych placówek dla nieletnich, którzy z uwagi na zagrożenie niedostosowaniem społecznym lub niedostosowanie społeczne zostali umieszczeni w tych instytucjach. Chociaż proces ich wychowania w środowisku rodzinnym

uległ zasadniczym zmianom, to w dalszym ciągu powinni w nim uczestniczyć rodzice, którzy mają ogromny wpływ na poprawę funkcjonowania społecznego swoich dzieci. Rodzice bądź opiekunowie nieletnich przebywających w placówkach resocjalizacyjnych na każdym etapie ich pobytu w ośrodku muszą uczestniczyć w oddziaływaniach, którymi zostali oni objęci. W artykule podjęto próbę określenia roli, jaką powinni odgrywać rodzice w procesie terapii swoich dzieci, które jedynie okresowo przebywają w placówkach i które nie przestają być członkami swoich naturalnych rodzin. Autor, podczas realizacji badania na terenie placówek, dokonał oceny stopnia aktywizacji rodziców w procesie opieki, wychowania i terapii nieletnich oraz przeprowadził analizę uczestnictwa i zaangażowania opiekunów na poszczególnych etapach postępowania – od momentu przybycia wychowanków do ośrodka, aż do czasu ich usamodzielnienia i powrotu do domu rodzinnego.

Znaczenie rodziny dla prawidłowego funkcjonowania społecznego

Współczesna rodzina odzwierciedla zmiany zachodzące w otaczającym nas społeczeństwie, które charakteryzują się między innymi zanikiem bliskich relacji społecznych, anonimowością w stosunkach międzyludzkich, zamykaniem się człowieka na innych oraz przemożnym wpływem wirtualnej rzeczywistości na codzienne życie. Należy zwrócić uwagę, że wiele takich zjawisk znacznie wpływa na funkcjonowanie człowieka, na kształtowanie się jego zasad i wartości oraz kreowanie wzoru jednostki, która powinna być swoistym przykładem wychowawczym. Każde świadome i wolne społeczeństwo musi wytworzyć swój ideał i dążyć do jego osiągnięcia podczas kształtowania kolejnych pokoleń – wyposażać je w normy, zasady i wartości, które powinny im przyświecać.

Według Józefa Rembowskiego rodzina stanowi dynamiczny system związków społecznych. Jej członkowie wchodzą ze sobą w ciągłe interakcje, tworzą więzi emocjonalne i społeczne, mają poczucie wspólnoty, bycia razem. Rodzinę od innych grup społecznych odróżnia to, że ma ona swój własny, niepowtarzalny świat. Jest grupą otwartą, która nawiązuje kontakty z innymi grupami, wchłania treści ze świata i dostosowuje się do

zmian¹. Wewnątrz rodziny powstają rozmaite układy społeczne, z których najważniejszy jest układ mąż – żona (kobieta – mężczyzna). Jakość ich relacji ma ogromne znaczenie, ponieważ od tego, czy ich miłość się rozwija, przeobraża i rośnie, czy też zamiera, zależy los całej rodziny². Niestety w wielu rodzinach podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych dochodzi do zakłócenia więzi między domownikami na skutek przemocy i agresji, niewłaściwych postaw społecznych, przestępczości, problemów z używkami (szczególnie z alkoholem i narkotykami), a także fizycznym brakiem jednego lub obojga rodziców³.

Wanda Rachalska definiuje rodzinę jako uczuciowo zespoloną grupę najbliższych sobie ludzi, odpowiedzialnych wzajemnie za szczęście każdego z członków, mocno i pewnie tkwiącą w życiu społecznym, uczestniczącą w nim, zaangażowaną⁴. Maria Ziemska natomiast uważa, że rodzina to mała grupa społeczna składająca się głównie z małżonków i ich dzieci. Stanowi ona całość względnie trwałą, podlegającą dynamicznym przekształceniom związanym głównie z biegiem życia jednostek wchodzących w jej skład. Opiera się ona na zastanych tradycjach społecznych i rozwija własne⁵. Takie koncepcje dopełniają pogląd na temat zasadniczej roli rodziny w kształtowaniu się prawidłowych więzi emocjonalnych i ich znaczenia we właściwym procesie opieki, wychowania i socjalizacji.

Rodzina stanowi podstawowe środowisko życia i wychowania młodego pokolenia, integralną część każdego społeczeństwa, jego najmniejszą, a zarazem podstawową komórkę. Jest pierwszą instytucją kształcenia i wychowania. To ona może stworzyć dziecku optymalne warunki rozwoju. Rodzina pomaga każdemu człowiekowi zaakceptować jego miejsce w społeczeństwie i dobrze wypełniać związane z nim zadania. W niej przede wszystkim ujawnia się społeczna natura człowieka.

¹ J. Rembowski, *Rodzina w świetle psychologii*, WSiP, Warszawa 1978, s. 30.

² M. Braun-Gałkowska, *Psychologia domowa*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1990, s. 17.

³ A. Kamiński, *Sport jako metoda pracy z nieletnimi w warunkach placówki resocjalizacyjnej*, [w:] I. Bieńkowska, I. Fajfer-Kruczek (red.), *Resocjalizacja, probacja, praca penitencjarna*, t. 1, Wydawnictwo Arka, Cieszyn 2014, s. 150.

⁴ W. Rachalska, *O miłości i rodzinie*, PZWS, Warszawa 1973, s. 219.

⁵ M. Ziemska, *Rodzina a osobowość*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1977, s. 11.

Niebagatelny wpływ na kształtowanie się osobowości ma odpowiednie zaspokajanie potrzeb. Według Abrahama Masłowa układają się one w strukturę hierarchiczną, w której przynajmniej częściowe zaspokojenie potrzeb niższego rzędu warunkuje wystąpienie potrzeb ułożonych w hierarchii wyżej⁶. Wyróżnione przez Masłowa potrzeby wyższego rzędu to potrzeba bezpieczeństwa, miłości, akceptacji, przynależności, szacunku oraz samorealizacji. Niemożność ich zaspokojenia przyczynia się do zaburzeń zachowania, nerwic, przestępstw, depresji. Powoduje także utajenie potrzeby samorealizacji, będącej głównym czynnikiem rozwoju człowieka⁷. To zjawisko szczególnie można zaobserwować w rodzinach dysfunkcyjnych, w których niezaspokojenie potrzeb skutkuje niedostosowaniem społecznym najpierw u dzieci, a potem u młodych ludzi. Niestety ani pieniądze, ani sprawnie działające instytucje społeczne nie pomogą zrealizować wszystkich potrzeb człowieka, a jedynie te fizjologiczne i – częściowo – potrzebę bezpieczeństwa. Na resztę może odpowiedzieć jedynie rodzina. W niej człowiek powinien znaleźć bezpośrednią – skierowaną tylko do niego – miłość, a także akceptację. Jest to nie tylko konieczne do prawidłowego rozwoju dziecka, lecz również istotne dla zdrowia psychicznego ludzi dorosłych, którzy także pragną czuć się docenieni, zauważeni, potrzebni oraz chcą przebywać wśród najbliższych dla nich osób⁸.

Właśnie dzięki tej najmniejszej grupie społecznej, nieprzerwanie od wieków, możliwe było (i nadal jest) wychowanie kolejnych pokoleń, chociaż na przestrzeni wieków zmieniały się modele, funkcje i zadania rodziny oraz reguły, którym była ona podporządkowana. Bez wątplenia rodzina to najbardziej ugruntowana i suwerenna społeczność, wspólnota wyjątkowo odporna na uzależnienia narzucane jej przez systemy ideologiczne. To ona od tysięcy lat jest podstawą kultury, struktury i ładu świata społecznego. Powszechne przekonanie, że tak jak stałe są cele i funkcje małżeństwa oraz rodziny (zaspokojenie potrzeb seksualnych, prokreacja, wychowanie dzieci, wspólne gospodarowanie i wzajemna opieka – żeby wymienić najbardziej istotne), tak niezmiennie są ich formy i sposoby funkcjonowania.

⁶ M. Braun-Gałkowska, *Psychologia domowa*, dz. cyt., s. 18.

⁷ Tamże, s. 19.

⁸ Tamże, s. 21.

Rodzina stanowi zatem pewien fenomen, który od zawsze budził i nadal wzbudza zainteresowanie badaczy różnych nauk, także pedagogów⁹.

Placówki resocjalizacyjne i ich podopieczni

Zgodnie z polskimi przepisami sąd w sprawie nieletniego może zastosować całą gamę środków zapobiegania i zwalczania demoralizacji oraz przestępczości. Mogą one przybrać postać udzielenia upomnienia; zobowiązania do określonego postępowania, a zwłaszcza naprawienia wyrządzonej szkody; ustanowienia nadzoru odpowiedzialnego rodzica lub opiekuna; ustanowienia nadzoru organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy bądź osoby godnej zaufania – udzielających poręczenia za nieletniego; zastosowania nadzoru kuratora; skierowania do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmującej się pracą o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym z nieletnimi; orzeczenia o umieszczeniu w rodzinie zastępczej lub w odpowiedniej placówce opiekuńczo-wychowawczej; orzeczenia o umieszczeniu w zakładzie poprawczym¹⁰.

Jak wynika z ustawy, dopiero wtedy, gdy wszystkie inne środki oddziaływania na nieletniego okazały się nieskuteczne, można wobec niego zastosować najostrzejszy środek, jakim jest umieszczenie w zakładzie poprawczym. Resocjalizacja w zakładach poprawczych nie jest najlepszym rozwiązaniem w przypadku młodych ludzi z tego względu, że wychowanek jest skazany na przebywanie w środowisku sztucznie stworzonym, zamkniętym i odizolowanym od naturalnego, które może wywierać na niego również niekorzystny wpływ. Należy jednakże postawić sobie pytanie: co zrobić z częścią najbardziej zdemoralizowanej młodzieży, która dokonała najpoważniejszych czynów karalnych?

⁹ B. Topij-Stempińska, *Rodzina i jej przemiany na przestrzeni wieków*, [w:] A. Błasiak, E. Dybowska (red.), *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*, WAM, Kraków 2010, s. 25–26.

¹⁰ Art. 6. Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r. (Dz. U. Nr 35, poz. 228 z późn. zm.).

Placówką o specyficznym (z uwagi na charakter umieszczania nieletnich) charakterze jest młodzieżowy ośrodek socjoterapii. Zasady jego funkcjonowania zmieniły się wraz ze znowelizowaniem ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich¹¹. Na jego mocy rozdzieleniu uległ sposób kierowania do młodzieżowych ośrodków socjoterapii i młodzieżowych ośrodków wychowawczych. Dotychczas obowiązujące przepisy dawały większy wybór w tym zakresie – dopuszczały orzekanie wobec nieletnich środka wychowawczego w postaci umieszczenia w innej placówce systemu oświaty, to jest w młodzieżowym ośrodku socjoterapii. Ustawodawca wyszedł jednak z założenia, że takie rozwiązanie się nie sprawdza, ponieważ podstawą oddziaływań wobec wychowanków w młodzieżowych ośrodkach socjoterapii jest dobrowolna terapia i ścisła współpraca z terapeutą. W związku z tym sądy rodzinne nie mogą już orzec wobec nieletnich zagrożonych niedostosowaniem społecznym środka wychowawczego w postaci umieszczenia w młodzieżowym ośrodku socjoterapii, co mogły czynić do 31 grudnia 2011 r., a jedynie umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. Podopieczni do młodzieżowych ośrodków socjoterapii są przyjmowani wyłącznie na podstawie wniosku rodziców lub opiekunów prawnych, którzy muszą posiadać stosowne orzeczenie poradni pedagogiczno-psychologicznej o zagrożeniu niedostosowaniem społecznym. Jest to związane z inną specyfiką i celem funkcjonowania młodzieżowych ośrodków socjoterapii oraz młodzieżowych ośrodków wychowawczych, jak również odmiennym sposobem oddziaływania na wychowanków obu placówek. W młodzieżowych ośrodkach socjoterapii uczestniczą oni w zajęciach terapeutycznych oraz profilaktyczno-wychowawczych, a także w zajęciach specjalistycznych, organizowanych w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej; natomiast dla wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych organizuje się zajęcia resocjalizacyjne i specjalistyczne, a dla osób niepełnosprawnych – zajęcia resocjalizacyjne i rewalidacyjne.

Z uwagi na liczbę kierowanych wychowanków dominującą rolę w polskim systemie resocjalizacji nieletnich odgrywają młodzieżowe ośrodki wychowawcze, w których umieszczani są podopieczni na podstawie posta-

¹¹ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 stycznia 2002 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 11, poz. 109 z późn. zm.).

nowień sądowych. Są one przeznaczone dla dzieci i młodzieży w wieku od 13. do 18. roku życia, wyjątkowo w przypadku bardzo wysokiego stopnia nieprzystosowania społecznego można przyjmować dzieci od 10 lat. Do MOW trafiają nieletni, wobec których sąd zastosował środek wychowawczy w postaci umieszczenia w placówce resocjalizacyjnej¹².

Do podstawowych zadań młodzieżowego ośrodka wychowawczego należy przede wszystkim likwidowanie wszelkich przyczyn i przejawów nieprzystosowania społecznego, które są szkodliwe zarówno dla otoczenia, jak i dla samej jednostki, przygotowanie nieletniego do ponownej adaptacji społecznej, podjęcia pracy zawodowej oraz życia zgodnego ze społecznie i prawnie obowiązującymi normami oraz zasadami. W myśl rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej te zadania ośrodki realizują poprzez: organizowanie zajęć dydaktycznych, profilaktyczno-wychowawczych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych, umożliwiających nabywanie umiejętności życiowych, które ułatwiają prawidłowe funkcjonowanie w środowisku rodzinnym i społecznym; pomoc w planowaniu kariery edukacyjnej i zawodowej, z uwzględnieniem możliwości i zainteresowań wychowanków; udzielanie pomocy rodzicom (prawnym opiekunom) w zakresie doskonalenia umiejętności niezbędnych we wspieraniu rozwoju dzieci i młodzieży, w szczególności w zakresie rozwijania potencjalnych możliwości oraz unikania zachowań ryzykownych¹³.

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze zapewniają wychowankom całodobową opiekę, a podstawową formą organizacyjną pracy w nich jest grupa wychowawcza. Ośrodki mają charakter homogeniczny – to znaczy, że występuje w nich podział na grupy, płeć, wiek oraz poziom wiedzy szkolnej. Funkcjonują w nich szkoły, w których zarówno program, jak i praca dydaktyczna są dostosowane do poziomu intelektualnego oraz społecznej niedojrzałości podopiecznych.

¹² A. Kamiński, B. Zajęcka, *Resocjalizacja nieletnich w warunkach młodzieżowego ośrodka wychowawczego – teraźniejszego i przyszłość*, [w:] A. Jaworska (red.), *Resocjalizacja, zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009, s. 346.

¹³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 maja 2011 roku w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz. U. Nr 109, poz. 631).

Wyniki badań własnych

W celu określenia roli rodziców (opiekunów) w procesie resocjalizacji młodzieży umieszczonej w ośrodkach wychowawczych dokonano pogłębionej analizy dokumentów zgromadzonych na terenie trzech wybranych młodzieżowych ośrodków wychowawczych – dwóch z województwa śląskiego oraz jednego z województwa opolskiego, przeznaczonych dla chłopców w normie intelektualnej. Badaniem objęto programy profilaktyczno-wychowawcze, statuty placówek, prowadzoną dokumentację pedagogiczną, protokoły z zebrań oraz spotkań z rodzicami – za okres od września 2018 do października 2019 r. Dodatkowo informacje pozyskano w trakcie wywiadów z pracownikami bezpośrednio zajmującymi się współpracą z rodzicami podopiecznych – wychowawcami, nauczycielami, pedagogami i psychologami, a także podczas wywiadów z dyrektorami ośrodków, którzy powinni koordynować działania wychowawcze na terenie podległych im instytucji. Całość postępowania badawczego dokonano w okresie od września do października 2019 r.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami rodzice podopiecznych powinni w czasie całego pobytu – to jest od momentu przyjęcia do placówki, aż do ukończenia procedury usamodzielnienia – brać udział w prowadzonym wobec ich dziecka procesie resocjalizacji¹⁴. Dlatego też są informowani o każdym istotnym fakcie, który ma wpływ na prowadzone oddziaływania opiekuńczo-wychowawcze i terapeutyczne. Z analizy zgromadzonej dokumentacji, znajdującej się w aktach wychowanków, wynika, że rodzice (opiekunowie) na bieżąco byli zapoznawani z trybem i faktem przyjęcia nieletnich do placówki, przydziałem do poszczególnych grup wychowawczych oraz procesem edukacyjnym prowadzonym na terenie placówek. Ponadto informowano ich o przyjęciu dziecka do konkretnej klasy, postępach w nauce, o przewidywanym braku klasyfikacji czy też niepromowania do następnej klasy. Jak wynika z wywiadów udzielonych przez pedagogów i dyrektorów, po przyjęciu do ośrodka wychowawca bezpośrednio pracujący z nieletnim miał obowiązek telefonicznie skonsultować się z rodziną chłopca i przekazać wszelkie informacje dotyczące przyjęcia wychowanka

¹⁴ Tamże.

do placówki i rozpoczęcia z nim zaplanowanych oddziaływań wychowawczych, resocjalizacyjnych oraz edukacyjnych. Rodzice mieli również obowiązek pisemnego wyrażenia zgody na prowadzenie wobec dzieci usług medycznych, publikowania ich wizerunku między innymi na stronie internetowej placówki lub w gazetkach wydawanych przez ośrodki. W przypadku dwóch placówek rodzice otrzymywali także pisma o warunkach pobytu dzieci na terenie ośrodka wraz z listą niezbędnych rzeczy, które muszą do nich dostarczyć (ubrań, obuwia, środków czystości, przedmiotów szkolnych). Na tej podstawie można stwierdzić, że rodzice byli dokładnie poinformowani o tym, gdzie trafia ich dziecko, jakimi procedurami jest objęte i jak przebiega jego pobyt.

Również wszelkiego rodzaju urlopowania – w myśl ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej – odbywały się we współpracy z rodzicami lub domami dziecka, w których przebywali nieletni¹⁵. Zgodnie z obowiązującymi w placówkach statutami rodzice bądź opiekunowie są informowani o możliwości otrzymania przez nieletniego przepustki w dni wolne od nauki – w weekendy, święta lub w innych terminach. Co więcej, bez ich zgody nie może on takiej przepustki otrzymać. Z przeprowadzonych wywiadów z pedagogami wynika, że każdorazowy wyjazd wychowanka z ośrodka był przedtem telefonicznie uzgadniany z rodzicami lub opiekunami – wspólnie ustalano termin wyjazdu i powrotu, sposób podróżowania oraz warunki pobytu poza placówką. Także na tym etapie pracownicy udzielali pełnej informacji, byli otwarci na współpracę i konsultacje, a rodziców traktowali podmiotowo.

Jednakże z punktu widzenia sposobu prowadzenia postępowania opiekuńczo-wychowawczego, resocjalizacyjnego i edukacyjnego najważniejszym elementem projektowania wszelkich procesów jest wdrażanie indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych obowiązujących w placówkach tego typu. Taki indywidualny program tworzy się na podstawie orzeczenia wydanego nieletniemu przez poradnię pedagogiczno-psychologiczną¹⁶. Opracowany dokument musi zawierać:

¹⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. Nr 149, poz. 887).

¹⁶ Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży

- zakres dostosowania wymagań edukacyjnych, w szczególności poprzez wykorzystanie odpowiednich metod i form pracy z wychowankiem;
- zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów (tu pole do wnioskowania, aby w dokumencie wskazano – wraz z uzasadnieniem – zakres wsparcia nauczyciela specjalisty / asystenta / pomocy nauczyciela: wymiar godzinowy, zakres podejmowanych wobec dziecka działań);
- zajęcia rewalidacyjne, socjoterapeutyczne i resocjalizacyjne;
- formy i zakres pomocy psychologiczno-pedagogicznej wraz z określeniem rodzaju zajęć i ich wymiaru godzinowego;
- działania wspierające rodziców ucznia, zakres współpracy z rodzicami i innymi podmiotami;
- wykorzystanie technologii informacyjnych w kształceniu uczniów z trudnościami w komunikowaniu się;
- opis zajęć edukacyjnych w formie indywidualnej lub w małej grupie (w zależności od potrzeb);
- wykorzystanie alternatywnych i wspomaganych form komunikacji¹⁷.

Program sporządzony według tych zasad był podstawą prowadzenia wszelkich zaplanowanych w ośrodku oddziaływań. W jego tworzeniu oraz realizacji uczestniczyli pracownicy placówki (wychowawca prowadzący, nauczyciele, psycholog, pedagog, ewentualnie zatrudnieni terapeuci i dyrektor) oraz rodzice lub opiekunowie podopiecznych – pisemnie zapraszani do udziału w spotkaniach takiego zespołu (które powinny odbywać się co najmniej dwa razy w roku). Po spotkaniu rodzice otrzymywali kopię indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego oraz jego ewaluacji. Z analizy protokołów z obrad poszczególnych zespołów wynika, że niewielka liczba rodziców i opiekunów, nawet tych z domów dziecka, korzystała z przysługujących im praw. W badanych ośrodkach jedynie od 5 do 8% zapraszanych rodziców lub opiekunów pojawiało się na zebraniach, a zaledwie kilka osób – od 1 do 3 – brało w nich aktywny udział. Według relacji członków tych zespołów, z którymi przeprowadzono wywiady, czyli pedagogów, psychologów i dyrektorów, rzadkością było zadawanie przez rodziców konkretnych pytań na temat przebiegu procesu resocjalizacji czy też

niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz. U. poz. 1578).

¹⁷ Tamże, § 6.

postępów w nauce swoich podopiecznych. Ich opinia jest miarodajna tym bardziej, że wymienione osoby brały udział we wszystkich zespołach na terenie placówek w przeciwieństwie do nauczycieli i wychowawców, którzy uczestniczyli jedynie w zespołach skupionych wokół swoich podopiecznych.

Podobne wyniki uzyskano podczas analizy notatek ze spotkań z opiekunami i rodzicami przy okazji corocznych imprez, takich jak mikołajki czy zakończenie roku szkolnego. Na terenie badanych placówek nazywano je okolicznościowymi spotkaniami z rodzinami. Były one organizowane w celu nawiązania współpracy i miały odświętny charakter. W czasie ich trwania pamiętano o pedagogizacji rodziców poprzez organizowanie dla nich wykładów i warsztatów. Częścią uroczystości były również występy artystyczne wychowanków oraz prezentacja ich dorobku, zwiedzanie pomieszczeń w ośrodku, które na ten czas udostępniano zaproszonym gościom, a także poczęstunek. Nawet tego typu przedsięwzięcia nie przyciągały większej liczby rodziców lub opiekunów. Ze zgromadzonej dokumentacji wynika, że jedynie do grupy 12–20% podopiecznych przyjeżdżali członkowie rodzin, chociaż dyrektorzy placówek w czasie przeprowadzanych wywiadów deklarowali, że co roku wysyłają zaproszenia na tego typu imprezy do rodzin bądź opiekunów wszystkich wychowanków. To samo podkreślali pracownicy ośrodków – do zdecydowanej większości nikt nie fatygował się z wizytą.

Równie interesujące dane można odszukać w dokumentacji związanej z odpłatnością za pobyt w placówce. Rodzice lub opiekunowie – jak podają dyrektorzy ośrodków – są bowiem zobligowani do ponoszenia jedynie części opłat za wyżywienie wychowanków. Z zebranego materiału wynika, że zaledwie 31–35% rodzin dotrzymywała zobowiązania – mniej więcej tyle samo nie podjęło żadnych działań po otrzymaniu stosownej korespondencji, wzywającej ich do uregulowania kosztów za posiłki. Należy tutaj zaznaczyć, że według informacji przekazanych w czasie wywiadów przez pedagogów ośrodków wychowawczych, którzy byli odpowiedzialni na ich terenie za współpracę z domem rodzinnym podopiecznych lub z placówkami socjalizującymi – około 25–30% wychowanków badanych ośrodków to równocześnie formalnie podopieczni placówek socjalizacyjnych, czyli domów dziecka. W zdecydowanej większości mają oni rodziców naturalnych, jednak ci w niewystarczającym stopniu okazywali wsparcie swoim

dzieciom (a czasem nie robili tego wcale). Z tego powodu nieletni zostali umieszczeni w placówkach socjalizacyjnych.

W celu określenia intensywności i jakości udziału rodziców lub opiekunów w procesach opiekuńczo-wychowawczych, terapeutycznych i edukacyjnych wykorzystano wywiady przeprowadzone z personelem ośrodków. Pracujący nauczyciele podkreślali, że tylko mała grupa rodzin wychowanków interesuje się ich postęпами w nauce (około 15–25%). Najczęściej do kontaktów z rodzicami lub opiekunami dochodzi w czasie odwiedzin związanych z wyjazdami podopiecznych na przepustki. Rodziny korzystały również z rozmów telefonicznych z nauczycielami – zazwyczaj w przypadku wystąpienia zagrożenia nieklasyfikowania lub niepromowania, rzadkością natomiast były cykliczne zapytania i kontakty rodziców bądź opiekunów. Podobne spostrzeżenia wyrażali wychowawcy poszczególnych grup wychowawczych, którzy potwierdzali, że na ogół rodziny interesowały się swoimi dziećmi w momencie wyjazdów lub przyjazdów z przepustek, a najczęstszą formą innych kontaktów były rozmowy telefoniczne. Deklarowali oni również, że istniała grupa rodziców, najczęściej szacowana przez nich na od 1 do 3 osób w danej grupie wychowawczej, która systematycznie pytała o zachowanie syna w ośrodku. Wychowawcy podawali, że w jednej grupie wychowawczej przebywa około 10–12 podopiecznych.

Pobyt wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych kończy się wdrożeniem w tak zwany proces usamodzielnienia. Przepisy regulujące ten bardzo ważny aspekt prowadzonej resocjalizacji jednoznacznie podkreślają w nim rolę opiekunów lub rodziców. Osobie opuszczającej młodzieżowy ośrodek wychowawczy przyznaje się pomoc na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie i zagospodarowanie oraz udziela się wsparcia zarówno w uzyskaniu mieszkania, jak i w podjęciu zatrudnienia. Środki finansowe na usamodzielnienie i na kontynuowanie nauki przysługują jednak tylko tym, którzy przebywali w ośrodku wychowawczym co najmniej rok. Warunkiem uzyskania określonej pomocy jest zobowiązanie się do realizacji indywidualnego programu, opracowanego wspólnie z opiekunem i zatwierdzonego przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie w miejscu usamodzielniania się wychowanka¹⁸.

¹⁸ Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 3 sierpnia 2012 r. w sprawie

W realizacji indywidualnego programu usamodzielnienia osobę usamodzielnianą wspiera opiekun usamodzielnienia, którym może być pracownik socjalny powiatowego centrum pomocy rodzinie, wychowawca, psycholog lub pracownik socjalny młodzieżowego ośrodka wychowawczego albo inna osoba wskazana przez osobę usamodzielnianą. Można by przypuszczać, że wychowankowie placówek jako opiekuna usamodzielnienia wskażą kogoś im bliskiego, kogoś, komu ufają. Taką zaufaną osobą powinien być właśnie rodzic lub opiekun, który również z uwagi na fakt powrotu dziecka do domu byłby najlepszym kandydatem na tę funkcję. Tak się jednak nie działo. Pedagodzy, którzy na terenie ośrodków byli odpowiedzialni za koordynowanie procesów usamodzielniania wychowanków, podawali, że jedynie od 5 do 7% wychowanków wyznaczało rodziców na opiekunów swojego procesu usamodzielnienia.

Podsumowanie

Wychowankowie placówek dla nieletnich poddawani długotrwałemu i skomplikowanemu procesowi oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych, edukacyjnych oraz resocjalizacyjnych mieliby zdecydowanie większą szansę na skuteczne zakończenie swojej terapii, gdyby była ona wspierana przez ich rodziców lub opiekunów. Prowadzona wobec podopiecznych ośrodków wychowawczych resocjalizacja w znacznym stopniu była ograniczona z uwagi na niski stopień uczestniczenia w nim rodziców (opiekunów). Aktywizacja rodzin do współpracy z młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi wydaje się jednym z kluczowych problemów, który utrudnia poprawę terapii prowadzonej w tych instytucjach. Zrealizowane badania jednoznacznie wskazują, że rodzice (opiekunowie) podopiecznych placówek w bardzo ograniczonym stopniu wspomagali swoje dzieci w oddziaływaniach prowadzonych na terenie ośrodków. Ich udział w obradach zespołów czy uroczystych spotkaniach, na które dostawali imienne zaproszenia, był znikomy – mimo kierowanych ku nim różnorodnym inicjatywom. Nie byli oni chętni

udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie (Dz. U. poz. 954).

do współpracy, rzadko interesowali się postępami swoich dzieci w edukacji czy też prowadzonej terapii. Brak zainteresowania podopiecznymi ze strony ich rodzin niestety mocno odzwierciedla się w funkcjonowaniu nieletnich zarówno w placówkach, jak i poza nimi. Wychowankowie, mający świadomość niskiego poziomu zaangażowania się swoich rodziców lub opiekunów w oddziaływanie, które prowadzone były wobec nich w ośrodkach, nie czuli wsparcia z ich strony. Rodzina, która powinna mieć decydujące znaczenie w procesie ich wychowania i socjalizacji, powtórnie nie dawała im szans na prawidłowe funkcjonowanie społeczne – w wielu wypadkach właśnie negatywny wpływ rodziny stał się podstawą umieszczenia ich w placówce. Wydaje się, że do prowadzenia skutecznego procesu resocjalizacji nieletnich nieodzowna jest rodzina ze swoim przemożnym wpływem na sposób i jakość społecznego funkcjonowania człowieka.

Bibliografia

- Braun-Gałkowska M., *Psychologia domowa*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1990.
- Łobocki M., *Wychowanie moralne w zarysie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Kamiński A., *Sport jako metoda pracy z nieletnimi w warunkach placówki resocjalizacyjnej*, [w:] I. Bieńkowska, I. Fajfer-Kruczek (red.), *Resocjalizacja, probacja, praca penitencjarna*, t. 1, Arka, Cieszyn 2014.
- Kamiński A., Zajęcka B., *Resocjalizacja nieletnich w warunkach młodzieżowego ośrodka wychowawczego – teraźniejszego i przyszłość*, [w:] A. Jaworska (red.), *Resocjalizacja, zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2010.
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 stycznia 2002 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. (Dz. U. Nr 11, poz. 109 z późn. zm.).
- Paskiewicz A., *Moda na agresję – ustawki wśród młodzieży*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2011, nr 10.
- Rachalska W., *O miłości i rodzinie*, PZWS, Warszawa 1973.
- Rembowski J., *Rodzina w świetle psychologii*, WSiP, Warszawa 1978.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 maja 2011 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz. U. Nr 109, poz. 631).
- Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży

- niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz. U. poz. 1578).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 3 sierpnia 2012 r. w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie (Dz. U. poz. 954).
- Satir V., *Rodzina. Tu powstaje człowiek*, tłum. Ł. Ochmańska, M. Trzebiatowska, GWP, Gdańsk 2000.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, PWN, Warszawa 2010.
- Topij-Stempińska B., *Rodzina i jej przemiany na przestrzeni wieków*, [w:] A. Błasiak, E. Dybowska (red.), *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*, WAM, Kraków 2010.
- Tyszka Z., *Rodziny współczesne w Polsce*, Wydawnictwo IWZZ, Warszawa 1982.
- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r. (Dz. U. Nr 35, poz. 228 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. Nr 149, poz. 887).
- Ziemska M., *Rodzina a osobowość*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1977.